

DEMOKRÁCIA VAGY UTCA?

TÖRÉKENY STABILITÁS MAGYARORSZÁGON

Thomas von Ahn

(politológus, a Hamburgi Egyetem Finnugrisztikai, Uralisztikai Intézet,
Hungarológiai Központ, tudományos munkatárs)

ÖSSZEFOGLALÓ

A szerző arra vállalkozik tanulmányában, hogy megvizsgálja, mi történt Magyarországon 2006. szeptember 17.-e, vagyis Gyurcsány Ferenc balatonöszödi beszédének nyilvánosságra kerülése óta, illetve milyen mögöttes okai vannak a politikai ellentétek kiéleződésének és elmélyülésének. Az első fejezetben a beszéd elsődleges kirobbanásának körülményeit és eseményeit tárja fel, áttekinti azt, hogy milyen politikai és társadalmi erők léptek fel a kormányfővel és a kormánnyal szemben a nyilvánosság előtt és az utcán. A következő három fejezetben először a kormány reakcióit mutatja be, utána a parlamenti ellenzék magatartását vizsgálja, utána pedig az utcai tüntetők lépéseit veszi vizsgálat alá.

A következőkben a kialakult súlyos belpolitikai konfliktus mögöttes, történelmi okait igyekszik feltárni a szerző. A huszadik századból két eseményt emel ki: egyfelől a trianoni békediktátumot, mely Magyarországon mély, a mai napig nem múltó lélektani válságot okozott, s következményei tetten érhetőek a tavaly ősszel kezdődött összecsapásokban is. Másfelől pedig az 1956-os forradalmat taglalja, abból kiindulva, hogy az 56-os forradalom Magyarországon az „élő történelemhez” tartozik, amely még a trianoni kérdésnél is jobban megosztja a magyar nemzetet, s a két tábor szembenállását veszélyes mértékben élezi.

KULCSSZAVAK ■ politikai konfliktusok ■ tüntetések és demonstrációk ■ politikatörténeti múlt
■ Trianon ■ 1956

2006 közepén Magyarországot egy részben erőszakos tüntetэшullám rázta meg. Oka Gyurcsány Ferenc magyar miniszterelnök beszéde volt, amelyben bevallotta, hogy a választásokat megelőzően tudatosan jelentéktelenebbnek állította be az állam eladósodását. A Gyurcsány és 2006 nyarán bevezetett takarékosági politikája elleni tiltakozás a két politikai tábor között évek óta egyre élesedő összetűzések csúcspontját jelenti. A jobboldali konzervatív tábor, amely 2002 óta ellenzékben van, úgy tűnik, növekvő mértékben kérdőjelezi meg a politikai rendszert. A két tábor közötti árkokat műltpolitikai konfliktusok mélyítik el, melyek mögött alapvető nemzetpolitikai különbségek rejlenek.

„Égő kocsik, füst a tévépalota bejáratánál, vérző, letepert rendőrök a zászlóerdő közepén. Képek, amelyek bejárták a világot és gyors magyarázatot igényeltek. [...]

* Thomas von Ahn: Demokratie oder StraÙe? Fragile Stabilität in Ungarn. In *Osteuropa*, 2006/10, 89–104.

Az előítéletek és részben a tudatlanság olyan szövegeket kreáltak, mintha Magyarország egy Európától távoli ország lenne. Azonnal 1956-tal vontak párhuzamot, úgy vélték, hogy a magyarok forróvérűen szabadságszerető népe ismét felkel a hazugság és a diktatúra ellen.¹

A 2006. szeptember 18-ai és 19-ei budapesti tüntetések és zavargások Magyarországot egy csapásra a világgözcvélemény fókuszába repítették. Ez az ország – a többi visegrádi állammal együtt – 15 éven át a demokráciára és a piacgazdaságra való átállás példaképeként számított. Most úgy tűnik, hogy Magyarország – a régiós politikáért felelős korábbi EU-biztos Balázs Péter megfogalmazásával élve – a többi visegrádi államhoz hasonlóan visszasüllyed arra a szintre, ami nem Nyugat-Európára, hanem Ukrajnára, vagy Grúziára jellemző.² Vagy talán egy fiatal demokrácia hiányzó politikai kultúrájának vagyunk tanúi, ahol még tanulni kell a pluralista gyakorlatot?

A történet úgy kezdődött, hogy nyilvánosságra került Gyurcsány Ferenc miniszterelnök beszéde, melyben drasztikus szavakkal vallotta be, hogy hazudott választóinak a magyar költségvetés valós helyzetével kapcsolatban. Azok a jelenségek, amelyek ezt követően az utcákon zajlottak, mindenekelőtt a külföld számára voltak meglepőek. Az országban azonban nem csak a Gyurcsány-beszéd ismertté válásával, vagy a 2006 nyarán bejelentett drasztikus megtakarítási intézkedésekkel kezdődtek a politikai feszültségek. Valójában a két nagy politikai tábor – a jobboldali konzervatív, illetve a balliberális oldal – közötti árkok néhány éve egyre jobban mélyülnek és összecsapásuk retorikája is egyre hisztérikusabbá válik. Földényi F. László filozófus nemrégiben egészen odáig ment, hogy Magyarország témameghatározó elitjei esetében „polgárháborús mentalitást” állapított meg, amely szerinte a társadalmon belüli párbeszéd útjában áll.³ Úgy tűnik, hogy Magyarország a demokráciát biztosító társadalmi konszenzustól ma messzebb van, mint az elmúlt 16 év során bármikor.⁴

Ugyanakkor Magyarország politikai rendszere az új EU-tagállamok között egyike a legstabilabbaknak. Magyarország parlamenti kormányzati rendszere a többségi és a konszenzuson alapuló demokrácia keveréke, az intézmények szempontjából a konszenzusos demokrácia elemei még erősebbek is.⁵ Konzolidált az Alkotmány és a hatalmi ágak abban rögzített megosztása.⁶ Ez a stabilitás abban jut kifejezésre, hogy az elmúlt 16 évben egyetlen egyszer sem került sor előrehozott választásokra. A 2006-os országgyűlési választás alkalmával is megmutatkozott a rendszer stabilitása: a magyar pártok tájképe csak kismértékben módosult, és ezáltal „jótékonyan különbözik a kelet-közép-európai szomszédok gyakorta oszcilláló és centrifugális rendszereitől.”⁷

A kétpártrendszer, amelyet sokszor megjósoltak, végül is nem jött létre.⁸ Ugyanakkor az ez idő szerinti parlamenti hatalmi viszonyok mellett a jobboldali konzervatív Fidesz és a ma az „új szociáldemokráciához” sorolható MSZP az egyedüli lehetséges kormánypártok. A két tábor rivalizálását figyelembe véve a nagykoalíció elképzelhetetlen.

Mi történt tehát Magyarországon, melyek a mostani válság okai, és mennyire veszélyes ez a demokratikus politikai rendszerre nézve?

A BOTRÁNYOS BESZÉDTŐL AZ ERŐSZAK ESZKALÁCIÓJÁIG

2006. május 26-án a *Magyar Szocialista Párt* (MSZP) frakciója Balatonőszödön zárt frakcióülésre gyűlt össze, amelyen Gyurcsány Ferenc szocialista kormányfő is jelen volt. Az ülés során megkísérelte meggyőzni a képviselőket arról, hogy kemény konszolidációs programra, a párt politikájának alapvető megváltoztatására van szükség.⁹ Nem sokkal korábban a választások előtt az MSZP és az ellenzék legerősebb pártja, a *Fiatal Demokraták Szövetsége – Magyar Polgári Párt* (FIDESZ – MPP) még versengett egymással abban, ki tud nagyobbat ígérni. A *fiatal demokraták* többek között a társadalombiztosítási járulékok és a villanyáram árának csökkentését, valamint hosszú távon a 14. havi nyugdíj bevezetését,¹⁰ míg a szocialisták adócsökkentést helyeztek kilátásba. Gyurcsány ugyan a választási küzdelemben is hangsúlyozta, hogy a költségvetés konszolidálásához reformok szükségesek, tudatosan elhallgatta azonban azt, milyen gazdasági következményei lesznek ezeknek a reformoknak a magyar lakosságra nézve.¹¹ Az MSZP egyértelmű győzelmet aratott a választásokon.¹² Az előrejelzések szerint kb. 10%-os költségvetési hiány láttán azonban – ami az egész EU-ban a legmagasabb¹³ – Gyurcsány úgy látta, le kell beszélnie pártját a választási ígéretek betartásáról. Amikor a miniszterelnök ennek során a balatonőszödi frakcióülésen ellenállásba ütközött, a találkozó befejezéseként megtartotta azt az erős szavakkal teletűzdelt beszédet, amely később nyilvánosságra került, és helyenként erőszakos tüntetéseket váltott ki:

„Nincsen sok választás. Azért nincsen, mert elkürtük. Nem kicsit, nagyon. Európában ilyen böszmeséget még ország nem csinált, mint amit mi csináltunk. Meg lehet magyarázni. Nyilvánvalóan végighazudtuk az utolsó másfél-két évet. Teljesen világos volt, hogy amit mondunk, az nem igaz. Annnyival vagyunk túl az ország lehetőségein, hogy mi azt nem tudtuk korábban elképzelni, hogy ezt a Magyar Szocialista Párt és a liberálisok közös kormányzása valaha is megteszi.”¹⁴

Gyurcsány célja kétségkívül az volt, hogy meggyőzze a képviselőket arról, hogy éppen ezt a gyakorlatot kell befejezni, és ki kell törni a „hazugságspirálból”. Ellenkező esetben a miniszterelnök visszalépéssel fenyegetőzött. A beszéd hatott. A rákövetkező hónapokban a frakció egységesen Gyurcsány mögé állt, a megszorító intézkedések a kis koalíciós partner, a liberális SZDSZ (Szabad Demokraták Szövetsége) támogatásával 2006. szeptember 1-jével életbe léptek. Ezt követően drasztikusan romlottak a kormány népszerűségi mutatói a közvélemény-kutatásokban.¹⁵

Az időközben bejelentett megtakarító intézkedések többek között az úgynevezett gázár-támogatás több mint 100 milliárd forintos csökkentését irányozzák elő 2008-ig. Ezt követően a gázárak már 2006. szeptember 1-jén átlagosan 30%-kal emelkedtek. Egyidejűleg a villanyáram ára 10-14%-kal nőtt. A betegbiztosítási járulékok és a jövedelemadó mellett az általános forgalmi adó középső értékét is megemelték 15-ről 20%-ra. Gyurcsány miniszterelnöktől az intézkedések bejelentésével kapcsolatban hangzott el a Magyarországon időközben szállóigévé vált mondat: „Nem fog fájni.”¹⁶

A kormány az adóemelések mellett időközben egészségügyi és oktatási reformot valamint a 2006-ban előreláthatólag a GDP 10,1%-át kitevő költségvetési hiány 2009-ig 3,2%-ra történő csökkentését előírányzó konvergenciaprogramot tervez. A szakmai közvélemény eltérően értékeli a megszorító intézkedéseket: Egyes szakértők szerint a tervek nem mennek elég messzire, hiszen nem érintik a nyugdíjakat és a családtámogatást. Mások azt kifogásolják, hogy túlzottan koncentrálnak a bevételi oldalra, de visszariadnak a konkrét reformoktól.¹⁷ Abban azonban egyetértenek a szakértők, hogy a költségvetés katasztrofális helyzetéért mind a Medgyessy Péter (2002–2004) és Gyurcsány Ferenc (2004–2006) vezette szociálliberális koalíció, mind az Orbán Viktor Fidesz-elnök által vezetett előző kormány (1998–2002) felelős.¹⁸ Mivel mindkét tábor kölcsönösen vitatta a másik oldal bármilyen legitimitációját, szinte minden eszközt erkölcsileg megengedettnek tartottak a választások megnyerése érdekében – többek között olyan választási ígéreteket is, amelyek az állam minden fiskális lehetőségét meghaladták.¹⁹

Gyurcsány – és a szociálliberális koalíció – megszorító politikájának legbefolyásosabb ellenfele az ellenzéki Fidesz, Orbán Viktor pártelnökkel az élén, aki 1998-tól 2002-ig miniszterelnök volt. Orbán a megszorító csomag ismertetését követően egyetlen lehetőséget sem hagyott ki, hogy ne mutasson rá az MSZP be nem tartott választási ígéreteire.²⁰ Mivel az októberi helyhatósági választások küzdelmeinek kiélezett szakasza szeptember elején kezdődött, nagyon jól jött a Fidesz-nek ez a nyilvánvaló diszkrepancia. A helyhatósági választásokat egyszerűen Gyurcsány megszorító csomagjára vonatkozó szavazásnak minősítette. Orbán egészen odáig ment, hogy a Gyurcsány-kormányt a koalíciós pártok helyhatósági választásokon elszenvedett veresége esetére „illegitimnek” nevezte.²¹

Ebben a helyzetben – 100 nappal azután, hogy az MSZP megnyerte az országgyűlési választásokat és két héttel a helyhatósági választások előtt – szeptember 17-én, vasárnap kerültek először nyilvánosságra a tendenciózusan kiválasztott mondatok, majd a Gyurcsány-beszéd teljes tartalma.²² Az ellenzék számára ez választási stratégiája igazolását jelentette, ami arra engedett következtetni, hogy a Fidesz már régebben a felvétel birtokában volt, és tudatosan játszotta a média kezére.²³ Az ellenzéki pártok nyomban Gyurcsány lemondását követelték, amit ő szintén azonnal visszautasított. Egyik első tévéinterjújában Gyurcsány arról beszélt, hogy a hazugság beismerése nem a gazdaság valós helyzetének eltitkolására vonatkozott a legutóbbi országgyűlési választási küzdelemben, hanem a magyarországi politikai elit évek óta tartó „komplex hazugságaira”.²⁴

Még aznap este spontán tüntetésre került sor a fővárosban, a Parlament előtti téren. A résztvevők, elsősorban jobboldali és radikális jobboldali csoportosulások szimpatizánsai, mobiltelefonon hívták oda ismerőseiket, ezért a tömeg éjfél körül több ezresre nőtt. Itt is egységes volt a követelés: „Gyurcsánynak mennie kell!” A rendőrség nem avatkozott közbe, mivel helyhatósági választási kampány időszakában be nem jelentett tüntetések is megengedettek.²⁵ Másnap Sólyom László köztársasági elnök kijelentette, hogy „a tegnapi éjszaka Magyarországon erkölcsi válságot váltott ki.” A Gyurcsány-beszéd szerinte ugyan nem tárt fel tartalmi újdonságokat, újdonság azonban, hogy a demokrácia erkölcsi alapja minden

korábbanál nagyobb mértékben nyilvános vita tárgyává lett. Szerinte a miniszterelnök elmélyítette a válságot azáltal, hogy „saját felelősségét összekapcsolta az elmúlt 16 év politikájával.” Súlyom arra is rámutatott, hogy ebben az ügyben nem tehet semmit: „Csak az országgyűlési képviselők többsége vonhatja meg a bizalmat a miniszterelnöktől és ezáltal a kormánytól.”²⁶

Hétfőn este a Parlament előtti tér ismét megtelt tüntetőkkel. A kb. tízezer főre nőtt tömeg ujjongását váltotta ki a hír, hogy a Fidesz szolidaritást vállalt velük.²⁷ Ezzel egyidejűleg országszerte tüntetések kezdődtek a miniszterelnök ellen. A fővárosi tüntetők egyik szóvivője, a radikális jobboldali Hatvannégy Vármegye nevű Nagy-Magyarország szervezet elnöke,²⁸ Toroczkai László, felszólította a tömeget, hogy vonuljanak a közszolgálati televízió közeli, Szabadság téren található épülete elé. Ezt megelőzően a televízió vezetősége nem volt hajlandó a tüntetőknek a lemondásra irányuló követeléseit élő adásban beolvasni. A tüntetők egy része követte Toroczkai hívó szavát. Ezt követően néhány száz, részben közismert hulgán kivált a tömegből, és megrohmozta a tévészékházat. A készenléti rendőrség nem megfelelően felkészült erői ezt éppoly kevésbé tudták megakadályozni, mint a Vörös Hadsereg II. világháborúban elesett katonái emlékművének megrongálását. Csak a hajnali órákban sikerült újra uralniuk a helyzetet. Az éjszaka mérlege: több száz sebesült, másfél óras adásszünet a tévében és százezer eurót messze meghaladó vagyoni kár.²⁹

A zavargásokat élőben közvetítette a jobboldali-konzervatív táborhoz közel álló Hír TV nevű magánadó. A kommentátor „forradalmi hadszíntérről”³⁰ beszélt. A Hír TV képeit egyidejűleg a BBC is sugározta.³¹ A rákövetkező éjszaka Budapesten újból elszabadult az erőszak, amikor randalírozók indultak az MSZP Köztársaság téri székházához és a Rádió épületéhez. Ez alkalommal a rendőrségnek könnygázzal és vízágyúkkal sikerült megakadályoznia a nagyobb rendbontást.³² A parlamenti pártok időközben megállapodtak abban, hogy vizsgálóbizottságnak kell megvizsgálnia, az összecsapások során került-e sor rendőri túlkapásra.³³

Az a tény, hogy a beszéd nyilvánosságra kerülése és az erőszak elszabadulása között csupán 30 óra telt el, azt mutatja, milyen feszült légkörbe robbant a „botrányos beszéd”. A konfliktus szeptember 17-e óta alapjában véve nem változott. Ez a politikai válság mélységét jelzi.

A KORMÁNY REAKCIÓJA

Az EU áldását adta Gyurcsány konvergenciaprogramjára, felhívta a figyelmet a bejelentett takarékosági intézkedések végrehajtásának szükségességére, és ezáltal támogatást nyújtott a szociál-liberális koalíciónak.³⁴ Ezzel egyidejűleg az MSZP a helyhatósági választásokon súlyos vereséget szenvedett.³⁵ A miniszterelnök ezért október 6-án a magyar Parlamentben feltette a bizalmi kérdést. A név szerinti szavazás eredménye – 207 igen és 165 nem szavazat – a hatalmi viszonyokat tükrözi. A szavazást megelőzően Gyurcsány először kért bocsánatot balatonőszödi beszéde durva stílusáért. Ugyanakkor bocsánatot kért azért is, hogy a beszédet csupán a

frakciója és nem a nyilvánosság előtt tartotta. Bocsánatot kért továbbá azért, hogy kormányának korábban nem volt bátorsága reformokba kezdeni.³⁶

A magyar alkotmány ismeri a konstruktív bizalmatlansági indítványt is. Az ellenzék azonban nem élt ezzel a lehetőséggel, noha Lendvai Ildikó, az MSZP frakcióvezetője, már a bizalmi szavazást megelőzően felszólította a Fideszt, hogy nyújtson be konstruktív bizalmatlansági indítványt, nevezze meg miniszterelnök-jelöltjét és hirdessen kormányprogramot.³⁷ Sólyom elnök már az október 1-jei helyhatósági választások eredményének ismertetése előtt feltűnést keltett beszédével, melyben közvetve arra szólított fel, hogy vonják meg Gyurcsánytól a bizalmat:

„A kormány a Parlamentnek felelős. A Parlament dönt a miniszterelnök személyéről. A Parlament van abban a helyzetben, hogy helyreállítsa a társadalom szükséges bizalmát. A megoldás kulcsa a parlamenti többség kezében van.”³⁸

A szavazáson elért győzelmével a kormány megerősítette pozícióját. Gyurcsány ennek ellenére jórészt eljátszotta mind pártja, mind a választók bizalmát. Ez hosszú távon problémákat okozhat számára konszolidációs programjai végrehajtása során. Végző soron ehhez nemcsak saját taborára van szüksége, amely a helyhatósági választásokon súlyos veszteségeket volt kénytelen elkönyvelni. Szüksége van a társadalom támogatására is.

Gyurcsány 2006 tavaszán azért is nyerte meg az országgyűlési választásokat, mert hazudott a választóknak. Ez a hazugság hosszútávon eredeti célja fordítottját idézheti elő: politikai kudarcát. Rövidtávon azonban Gyurcsány szilárdan ül a nyeregben: személyének pártjában nincs alternatívája. Ezen túlmenően az előrehozott választások a kormánykoalíció számára a biztos vereséget jelentenék.³⁹

AZ ELLENZÉK

A Fidesz az erőszak elharapózását követően is folytatta konfrontatív politikáját. A párt vezetősége ugyan „biztonsági okokból” lemondott egy már a zavargások előtt szeptember 23-ra meghirdetett nagygyűlést. A Fial Demokraták mindazonáltal egyre közeledtek a parlamenten kívüli tiltakozókhoz. Néhány Fidesz-es képviselő a Parlament előtti téren beszélt a tüntetőkhez, a frakció pedig távol maradt az országgyűlés üléseitől. A bizalmi szavazáson való részvételtre a köztársasági elnöknek kellett felszólítania őket. A Fidesz ugyan aláírta a parlamenti pártok közös nyilatkozatát, amely elítélte a szeptember 18-ai zavargásokat; nem határolódott el azonban a Parlament előtti téren elhangzott szónoklatok némelyikének fasiszta és antiszemita megnyilvánulásaitól.⁴⁰ Orbán az alkotmányosság legszélén mozgott akkor, amikor az október 1-jei helyhatósági választáson elszenvedett súlyos vereséget követően ultimátumot intézett a kormányzó pártokhoz. Arra szólította fel őket, hogy 72 órán belül kezdjék meg Gyurcsány leváltását. Ellenkező esetben Orbán tüntetéseket akart szervezni a Parlament előtti térre, és addig akart tüntetni, amíg a miniszterelnök nem távozik hivatalából.⁴¹

Miután a bizalmi szavazás napján lejárt az ultimátum, Orbán 80 000 ember előtt beszélt a Parlament előtti téren és egy *Igen Magyarország* nevű chartát je-

lentett be, „az erkölcsi rend helyreállítása érdekében”.⁴² Egyidejűleg azonban az előrehozott választások ellen foglalt állást. Október 6-tól október 20-ig a Fidesz politikusai naponta beszéltek a Parlamenti előtti téren – folyamatosan csökkenő hallgatóság előtt. Számos magyarországi szakértő egyetért abban, hogy Orbán magatartásával a parlamentáris rendszer határát súrolta.

„Orbán Viktor nyilvánvalóan és ismételten nem képes a szabad [2006. áprilisi országgyűlési] választások eredményét és az ebből adódó hatalmi konstellációt elfogadni. Politikája ezen túlmenően 2002 óta arra irányul, hogy megkérdőjelezze és gyengítse a parlamentáris rendszer alapjait és kereteit; méghozzá egyre szisztematikusabban és egyre veszélyesebben. Az elmúlt hetek és napok alapján még azt is hozzá kell tennem: végső esetben akár meg is szüntetné azt.”⁴³

Az események csakugyan Orbán Viktor „antiparlamentáris” stratégiájának⁴⁴ csúcspontját jelentették. 2002-es választási veresége óta tudatosan és ismételten nagy embertömegeket mobilizált és így politikai eszkalációt idézett elő. Ennek során újra és újra vállvetve lépett fel a radikális jobboldallal. A helyhatósági választások eredménye azt mutatja, hogy ez a stratégia sikeres.

A szeptember 17-e óta történtek ugyanakkor megmutatták, hogy Orbán Viktor-nak nem áll szándékában felszámolni a parlamentáris rendszert. Nem valószínű, hogy Orbán egy „színes forradalom”⁴⁵ élére állna, és nyíltan az alkotmány megsértésére szólítana fel. Ugyanilyen valószínűtlen, hogy Orbán az alkotmány által még lefedett keretekben kísérletet tegyen az állam működésének megakadályozására – pl. sztrájkfelhívásokkal vagy parlamenti obstrukcióval –, hogy ezáltal érje el, hogy engedjenek a koalíciós pártok az utca nyomásának, és vonják meg Gyurcsánytól a bizalmat.

Orbán változatlanul kötéltáncot jár. Egyfelől kiszolgálja támogatóit, akikhez a radikális jobboldal is tartozik. Másfelől gyakorlatiasnak mutatkozik: „technokrata szakértőkből álló nemzeti egységkormányra van szükség. Nem akarunk előrehozott választásokat, mert ebben az esetben 4 hónapig tartana, hogy legyen egy új kormányunk.”⁴⁶ Ezen túlmenően vannak jelei annak is, hogy Orbánnal az élen a Fidesz olyan hosszútávú stratégiát fejleszt ki, amely hasonlít Gyurcsányéra. Így Orbán október elején állítólag a gazdasági élet 100 vezető képviselőjével találkozott, akiknek a költségvetés egyensúlyának helyreállítását, valamint a bürokrácia, az egészségügy, az oktatásügy területén radikális reformokat ígért: „Orbán alapjában véve ugyanazt teszi, mint Gyurcsány: a választások után egész más tesz, mint amit korábban megígért.”⁴⁷

A TŰNTETŐK

A parlament előtti téren tüntetők legtágabb értelemben ahhoz a táborhoz tartoznak, amelyet Orbán populista politikájával kíván elérni. Kemény magjukat szélsőjobb és fasiszta csoportosulások alkotják, gyökereik részben az ún. polgári körökre nyúlnak vissza, melyek alapítására a 2002-es parlamenti országgyűlési választások elvesztését követően Orbán Viktor hívott fel.⁴⁸ Ide tartozik a jobboldali

radikális *Jobbik*⁴⁹ nevű szervezet, vagy a *Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Szervezet*, amely az ország európai uniós tagságában ismét idegenek általi leigázást lát, és a régi magyar királyság határai között Magyarországról álmodik. Ezek a csoportosulások önállóan tevékenykednek, és nem Orbán kegyelméből való szervezeteknek tekintik magukat. A Fidesz azonban sosem határolódott el tőlük egyértelműen. A tévészékház körüli zavargások kiváltói e csoportosulások mellett egy korábban a magyar másodosztályba kényszerült focicsapat huligánjai közül kerültek ki.⁵⁰

A tüntetők erőszakra kész része túlnyomórészt a rendszerváltás, illetve a globalizáció veszesei közé tartozik. Ők a képzéstől távol eső társadalmi rétegekből származnak. Szüleik nemzedéke, amely szintén képviselteti magát a tüntetők között, a Kádár-korszakban általában betanított munkás volt, és „tisztességszegényben”, viszonylagos biztonságban élt. A rendszerváltás azonban a várakozások ellenére e családokat nagyobb szegénységnek és bizonytalanságnak tette ki, mivel 1989 után gyorsan a társadalom és a munkaerőpiac szélére szorultak. E nemzedéknek a társadalom által elhanyagolt utódai számára rosszak a perspektívák: a szakmunkásképző elvégzését követően 30%-uk tartósan munkanélküli lesz, további 40 százalékuk félévente keres új munkát, és kiesik a szociális ellátórendszerekből. Mivel ezek a fiatalok közösségre és hovatartozásra vágynak, könnyen mobilizálhatók politikai demagógiával és feltűnő szimbolikával.⁵¹

Az erőszakra is kész tüntetőktől meg kell különböztetni azokat, akik békés szándékkal tüntetnek. Ezekhez tartozik egyfelől a szülők említett nemzedéke, mások a középréteg soraiból kerülnek ki. Tiltakozásuk kiváltó oka a balliberális táborral szembeni mély ellenszenv. Ez gyakorta valós sérelemből táplálkozik, amelyet családjuk, vagy ők maguk szenvedtek el a sztálinista időkben, vagy azt követően. A mai MSZP számukra a Szocialista Munkáspárt közvetlen örököse. Ha az MSZP ezt tagadja, akkor hazudik, és az, hogy Gyurcsány Ferenc miniszterelnök bevallotta, hogy hazudott, ezt a hazugságot igazolja.⁵²

A „kommunizmus kárvalótjainak” e csoportjához jön még egy másik, melynek tagjai az 1989-90-es rendszerváltástól azt várták, hogy messzemenő nemzetpolitikai változást eredményez majd. Ezek az emberek mindenekelőtt azt vetik a balliberális tábor szemére, hogy elhanyagolta a mai magyar állam határain túl élő magyarokat, hogy a kisebbségek kérdését nem „a magyar nemzet egysége” kérdéseként, hanem csupán államközi, illetve kultúrpolitikai problémaként kezelik.⁵²

A tüntetők képviseletére kezdetben két szervezet is igényt tartott: a *Magyar Nemzeti Tanács* és a *Nemzeti Forradalmi Bizottmány*. A köztársasági elnöknek és Szili Katalin házelnöknek címzett petícióikban alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását és átmeneti kormány felállítását követelték. Miután a tüntetők szószólói a Gyurcsány-kormányt tárgyalásképtelennek nyilvánították, előrehozott választásokat követeltek, méghozzá 5%-os küszöb nélkül. E tüntetők szóhasználata és fellépése azt mutatta, hogy meg voltak győződve arról, hogy „igazi forradalom” részesei voltak. A köztársasági elnöktől „amnesztiát” követeltek a „kirakatperekben” elítélt „politikai foglyok” számára – ezen a szeptember 18.-i éjszaka miatt gyorsított eljárásban elítélt randalírozókat értették.⁵³ A tüntetők konkrét céljaik egyikét sem tudták megvalósítani.

A magyar forradalom 50. évfordulója tiszteletére 2006. október 23-án rendezendő ünnepségek előestéjén az alábbi kép rajzolódott ki: az ellenzék nem hajlandó hivatalos állami ünnepség keretében a kormánnyal együtt ünnepelni, és saját megemlékezést hirdetett. A tüntetők ezzel szemben nem hajlandók erre az alkalomra kiüríteni a Parlament előtti teret és 1956 igazi örökösiként ünneplik magukat.⁵⁴ Továbbra is háttérbe szorult az, hogy Gyurcsány olyan takarékosági csomagot vezetett be, amely embert próbáló; legalábbis alig hallani a magyar szociális rendszert megnyirbáló intézkedések elleni konkrét tiltakozásról. Szintén keveset hallani Magyarország mérsékelt többségi társadalmáról: ők kerülnek a nyílt utcai konfrontáció veszélyébe.

TÖRTÉNELMI TÁVLATOK

A magyarországi konfrontatív politikai kultúra alapján óhatatlanul kialakul az a benyomás, hogy az 1989 óta felépített demokratikus politikai rendszer stabilitása ellenére nem támaszkodik széleskörű társadalmi konszenzusra. Ez az 1989-90-es politikai rendszerváltással és annak az új rendszer legitimitációja szempontjából fennálló jelentőségével függ össze.⁵⁵ A magyar rendszerváltás nem mobilizálta a lakosság széles rétegeit; ezért nem jött létre teherbíró és átfogó politikai identitás. Emiatt különösen kemény az a küzdelem, melyben a politikai pártok létrehozzák a poszt szocializmus szimbolikus rendjét. Néhány megfigyelő attól tart, hogy az értelmezésért folyó küzdelem oda vezet, hogy a rendszerváltásnak lehet baloldali, liberális, mérsékelt konzervatív, radikálisan konzervatív, valamint radikálisan jobboldali értelmezése, és fennáll a veszély, hogy „a végén kiderül, hogy a rendszerváltás *pártpolitikai projekt* volt”.⁵⁶ Azok is, akik hangsúlyozzák, hogy Magyarország XX. századi véres történelme fényében mekkora vívmány volt a rendszerváltás békés lefolyása, feltételezik, hogy ennek ára volt.⁵⁷

A politikailag továbbra is passzív lakosság mobilizálásához, egyáltalán a pártpolitika legitimálásához és a vele való azonosulás lehetővé tételéhez valamilyen irányzat politikusai útkeresésre kényszerültek. Mobilizálásra irányuló vitáik középpontjában épp ezért még ma is a nemzeti kultúra, a nemzeti identitás és hovatartozás, a saját és az idegen mivolt és mindenekelőtt a történelem és a múlt kérdései állnak, amelyeket az aktuális, jelenkori politika kontextusában és azzal összekapcsolva tematizálnak.⁵⁸

Ez az instrumentalizáció lehetetlenné teszi a múltra való közös emlékezést, hiszen a múlt történéseit a kizárólagosság igényével fellépve a pártokhoz való tartozás függvényében eltérően fogalmazzák meg. Ez „az emlékezés megosztott kultúrájához” vezet.⁵⁹ A magyar történelem olyan alapvető fontosságú eseményeit, mint az 1956-os forradalmat, vagy a trianoni békeszerződés (1920) következményeit ily módon az egyes áramlatoknak megfelelően értelmezik.⁶⁰ A XX. századi magyar történelem e két központi eseményéhez való viszonyulás alapján példaértékűen nyomatékosítható a politikai táborok jelenlegi kettőssége, már csak azért is, mert a politikai menetrend 1989 óta újra és újra lehetőséget kínált arra, hogy foglalkozzanak velük.

TRIANON

A trianoni békeszerződés – a Habsburg-monarchia széthullását és az I. világháborút követően – a XX. század elején Kelet-Közép-Európa geopolitikai újrendezésének része volt. Magyarország számára ez jelentős területek elvesztésével járt. A magyarok egyharmada – kb. hárommillió ember – a szerződés életbelépésével többé nem a magyar államban élt.⁶¹ Mivel azonban Kelet-Közép-Európában a politikai gondolkodás meghatározója „az etnikum és a nemzet, valamint a nemzet és az állam egyenlősége”,⁶² ezért Trianon óta minden legitimitációra igényt tartó politikai rendnek az elszenvedett veszteségek kompenzálását ígérő nemzeti integrációs ideológia talaján kell állnia.⁶³ A trianoni békeszerződés így tehát a magyar kisebbségi probléma történelmi gyökere, ugyanakkor „a legújabb kori magyar nacionalizmus traumatikus hivatkozási pontja”.⁶⁴

Magyarország különböző politikai rendszereinek kudarca a múlt században együtt járt az adott integrációs ideológia kudarcával. Így a régi országhatárok helyreállítására törekvő politika kudarcot vallott, mert a Harmadik Birodalommal történő összefonódást tételezte fel.⁶⁵ Téveszmének bizonyult az a remény is, hogy a „szocialista internacionalizmus” megszünteti a nacionalizmust. A 80-as évek vége felé a magyar ellenzéki mozgalom központi kérdésévé vált a magyar kisebbségek sorsa iránti aggodalom. A rendszerváltás időpontjában azonban senki sem rendelkezett a szomszédokkal és a kisebbségekkel való politizálás megfelelő modelljével. Ennek megfelelően a „nemzeti kérdés” az új demokratikus Magyarország központi ideológiai ütközőpontjává vált.

Ma az ún. kedvezménytörvénnyel, vagy a külföldi magyarok kettős állampolgárságáról szóló népszavazással kapcsolatos konfliktusok mutatják, hogy a magyar nemzet etnikai alapú fogalmából kiinduló kisebbségi politika sem a jelenkor szomszédsági adottságaival, sem a brüsszeli jogértelmezéssel nem egyeztethető össze.⁶⁶ Az Orbán által kezdeményezett kedvezménytörvény, melynek célja az volt, hogy a külföldön élő magyarok kedvezményekhez jussanak a kultúra és az oktatás területén, valamint könnyebben a magyar munkaerőpiacra léphessenek, a „magyar nemzet határon átnyúló újraegyesítése” iránti elkötelezettséget tükrözte. Mindamellet nem kívánta megkérdőjelezni az ország európai integrációját. A 2001-ben elsöprő többséggel elfogadott törvényt azonban mindenekelőtt Szlovákia és Románia belügyeikbe való beavatkozásként értékelte. Az EU is kinyilvánította, hogy nem ért egyet azzal, hogy egy másik tagállam polgárainak exkluzív csoportját kiemelten kezeljék.

Egy ilyen törvény létrejötte azt mutatja, hogy (bel)politikailag a lakosság széles tömegei esetében instrumentalizálható a „trianoni trauma” azáltal, hogy az etnicitást nem választják el világosan az állampolgárságtól. Ez a komplexus a magyar társadalomban továbbra is virulens, és ezáltal átpolitizálható, egészen addig, amíg nem dolgozzák fel – akkor is, ha a jelenlegi válságban a nemzeti tudat megsértésére csak a szélsőjobboldal panaszkodik.

A balliberális tábor ezzel szemben hajlamos arra, hogy a kisebbségi probléma megoldását az egész régió európai integrációjában és a jószomszédi kapcsolatokban lássa – a „trianoni traumával”, mint társadalmi problémával való szembenézést inkább kerüli.⁶⁷

1956

A magyar társadalom még a nemzeti szuverenitásnak az idegen szovjet uralommal szembeni kivívására irányuló hiábavaló kísérletként értékelhető 1956-os⁶⁸ forradalom vonatkozásában sem jutott konszenzusra.⁶⁹ Ezt nem utolsósorban azok az eltérő fogalmak nyomatékositják, amelyekkel az 1956 őszi eseményeket illetik. Hol *népfelkelésről*, hol *szabadságharcról* és/vagy *forradalomról* esik szó. Ezek a fogalmak a forradalommal kapcsolatos eltérő szemléletmódokat tükrözik, melyek vagy az események nemzeti jellegét (népfelkelés/szabadságharc), vagy a tiltakozó megmozdulás társadalmi aspektusát (forradalom) állítják előtérbe. Egyetértés legfeljebb a tekintetben létezik, hogy nem „ellenforradalom”-ról volt szó, mint ahogy a Kádár-rendszer nevezte ezeket az eseményeket. Ezáltal „1956” ma minden politikai párt számára pozitív töltetű, mivel a kiemelkedő nemzeti eseményként történő elismerés mindenekelőtt a szocialista idők végéhez kötődik.⁷⁰ Ezért a pártok megpróbálják „1956” emlékét a maguk számára instrumentalizálni és úgy beállítani az eseményeket, mintha ők lennének a forradalom legitim örökösei. Ennek során a forradalom egyes személyiségeit, eseményeit, vagy aspektusait egyoldalúan előtérbe állítják, míg másokat háttérbe szorítanak.

A jobboldali konzervatív tábor így azt hangsúlyozza, hogy az idegen kommunista uralom elleni nemzeti felkelésre került sor.⁷¹ Ez az értelmezés lehetővé teszi a mai helyzet analógiájának megfogalmazását, ahol az MSZP-t a kommunista párt közvetlen utódaként állítják be. E szerint megint a „kommunisták” azok, akik – takarékossági csomag és politikai hazugságok formájában – bajt hoznak a nemzetre. Ez a rövidre zárás a radikális jobboldal számára azt a meggyőződést eredményezi, hogy van jogalapja egy „2006-os forradalomnak”. Ennek során figyelmen kívül hagyják mind az 1956-os forradalom szocialista implikációit (munkástanácsok) mind azt a tényt, hogy a Gyurcsány-kormányt szabad választások legitimálták. A szocialista tábor ezzel szemben a reformkommunisták, különösen a később kivégzett Nagy Imre miniszterelnök szerepét hangsúlyozza, elmulasztja azonban, hogy lelkiismeretesen szembenézzen azzal a szereppel, amelyet elődpártja a forradalom leverése során játszott.

A történelemnek a választók mobilizálása érdekében történő ilyen instrumentalizációja azt eredményezi, hogy történelmi töltetet kapnak az aktuálpolitikai összetűzések. Ezt a jelenséget különösen kiélezte az, hogy „1956” 50. évfordulója egybeesett a jelenlegi válsággal. Eleddig nem bizonyosodott be, képes-e magát az ily módon hisztérikussá vált politikai kultúra oly mértékben önállósítani, ami már

az ország demokratikus konszenzusát veszélyeztethetné. Orbán Viktor ellenzéki vezető eddigi stratégiája arra enged következtetni, hogy érdekében áll a folyamatos konfrontáció fenntartása. Miután a balliberális tábor ez idő szerint nem vette fel a kesztyűt, a „színes forradalom” jellegű eszkaláció elmaradt. A jelenlegi helyzetben azonban nem tételezhető fel, hogy a közeljövőben pluralista politikai kultúra bontakozhat ki.

(Sulányi Péter fordítása)

JEGYZETEK

- ¹ Wilhelm Droste: Ungarische Sprachstörungen. Intellektuelle sympathisieren weitum mit der „Skandal-Rede“ des Ministerpräsidenten. In *NZZ Online*, 2006. 10. 6. www.nzz.ch/2006/10/06/fe/articleEJ8M6.html.
- ² A rendszer ellenáll – Interjú Balázs Péterrel, In *talaljuk-ki.hu*, 2006. 10. 9. <http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/793/1/69/>.
- ³ László F. Földényi: Das geläufige Vergessen. In *NZZ Online*, 2006. 1. 7. www.nzz.ch/2006/01/07/li/articleDD6B6.html.
- ⁴ A pártpolitikai tájkép polarizálódásáról: Gázsó Ferenc: Választások és pártok polarizáló politikai erotérben. In Bohm Antal, Gázsó Ferenc, Stumpf István, Szoboszlay György (szerk.): *Parlamentari választások 2002. Politikai szociológiai körkép*. Budapest 2003, 13–14.
- ⁵ Körösnéyi András – Fodor F. Gábor: Das politische System Ungarns. In Wolfgang Ismayr (szerk.): *Die politischen Systeme Osteuropas*. Opladen 2004, 368.
- ⁶ Körösnéyi András: Mozcékony patthelyzet. In *Politikatudományi Szemle*, 2006/1. 39.
- ⁷ Jürgen Dieringer: Die ungarischen Parlamentswahlen vom 9./23. April 2006. In *Südosteuropa*, 2006/2. 147–148.
- ⁸ Csizmadia Ervin: Ungarn sucht den Superstar. Die ungarischen Parlamentswahlen 2006. In *Osteuropa*, 2006/5. 75.
- ⁹ Gyurcsány Ferenc megnyitójával kapcsolatban lásd: Az első balatonöszödi Gyurcsány-beszéd teljes szövege. In *Népszabadság online*, 2006. 9. 28. <http://nol.hu/cikk/418825/>.
- ¹⁰ A Fidesz választási ígéreteivel kapcsolatban lásd: A Fidesz első harminc napos programja és kritikája. In *Népszabadság online*, 2006. 4. 7. <http://nol.hu/voks/cikk/399968/>.
- ¹¹ Az MSZP választási ígéreteivel kapcsolatban lásd. Szabados Krisztián elemzését: *Tematizálás és politika a 2002–2006-os ciklusban*; www.polhist.hu/letoltes/szabados.doc.
- ¹² A 2006-os országgyűlési választásokkal kapcsolatban lásd Csizmadia: Ungarn sucht den Superstar, valamint Dieringer: Die ungarischen Parlamentswahlen.
- ¹³ Neues Konvergenzprogramm will ungarisches Haushaltsdefizit 2009 korrigieren; entscheidend ist jedoch rigorose Umsetzung. In European Commission Press Releases, 2006. 9. 26. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1255&format=HTML&aged=0&language=DE&guiLanguage=en>.
- ¹⁴ A teljes szöveg: Nem fogok játszani semmilyen játszmát. In *Népszabadság online*, 2006. 9. 19. <http://nol.hu/cikk/417751/>.

- ¹⁵ A magyar Gallup Intézet szerint augusztus végén a megkérdezettek 61%-a volt elégedetlen Gyurcsány munkájával. A lakosság 2/3-a családja anyagi helyzetének romlásával számolt: *Népszabadság Online*, 2006. 9. 1. <http://nol.hu/cikk/415746/>.
- ¹⁶ Harminc százalékos gázáremelés, dráguló villany, emelkedő adók Gyurcsány csomagjában. In *index.hu*, 2006. 6. 10. <http://index.index.hu/search.php3?target=magyarweb&q=harmincsz%E1zal%E9kos>.
- ¹⁷ Péter Martin József: Ördögi körök. A Gyurcsány-csomag és a reformok fogadtatása. In *Beszélő*, 2006/9. 20–24.
- ¹⁸ Lásd pl.: Kis János: Pengeélén. In *Élet és Irodalom*. 2006. 10. 6. www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0640&article=2006-1008-2107-00KGSR.
- ¹⁹ Mint, Miklósi Zoltán filizófus: Két válság. In *Népszabadság online*, 2006. 9. 25. <http://www.nol.hu/cikk/418520/>.
- ²⁰ Ezzel kapcsolatban lásd OrbánViktor 3 részes cikksorozatát: Vízválasztó I–III. In *Magyar Nemzet*, 2006. 7. 29., 2006. 8. 2. és 2006. 9. 9. Ezek a cikkek előrebocsátják a FIDESZ által a tüntetések megkezdése óta követett stratégiát.
- ²¹ Orbán Viktor: Vízválasztó III. In *Magyar Nemzet*, 2006. 9. 9. 6. Orbán Viktor az MSZP veresége után ezt a bejelentést többször meg is valósította.
- ²² Elsőként a közszolgálati Rádió sugárzott részleteket a beszédből. A nyilvánosságra hozatal részleteivel kapcsolatban: Balatonöszöd-től a Szabadság térig. In *Magyar Narancs*. 2006. 9. 21. 10.
- ²³ Debreczeni József: Robbantás. In *168 óra*. 2006. 9. 28. www.168ora.hu/cikk.php?id=6304.
- ²⁴ Gyurcsány: hazudtunk éjjel, nappal. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 17. www.fn.hu/cikk/00140000/143560/gyurcsany_hazudtunk_ejjel_nappal.php. Erre a jól megindokolt feltételezésre egyelőre nincs bizonyíték.
- ²⁵ Spontán tüntetések a Parlamentnél. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 17. www.fn.hu/cikk/00140000/143570/spontan_tuntetes_parlamentnel.php.
- ²⁶ Szó szerinti nyomtatás: Morális válság Magyarországon. Sólyom László köztársasági elnök nyilatkozata. In *Népszabadság online*, 2006. 9. 19. <http://nol.hu/cikk/417754/>.
- ²⁷ Szolidáris a Fidesz a tiltakozókkal. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 18. www.fn.hu/cikk/00140000/143656/szolidaris_fidesz_tiltakozokkal.php.
- ²⁸ A név alig leplezett program: a szervezet a hatvannégy vármegyéből álló régi Magyarország helyreállítását követeli, tehát azon határok között, amelyekkel a magyar állam az 1920-ban a Párizs környéki Trianonban kötött szerződést megelőzően rendelkezett.
- ²⁹ Szabadság tér – ostromállapot. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 18. www.fn.hu/cikk/00140000/143667/szabadsag_ter_ostromallapot.php.– Csata a Szabadság téren – ostrommal foglalták el az MTV-t. In *index.hu*. 2006. 9. 19. <http://index.hu/politika/belfold/ost060919>.
- ³⁰ Ostrom:összefoglaló az éjszakáról. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 19. www.fn.hu/cikk/00140000/143689/ostrom_osszefoglalo_ejszakarol.php.
- ³¹ A BBC is adta a Szabadság téri ütközeteket. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 19. www.fn.hu/cikk/00140000/143679/bbc_is_adta.php.
- ³² A kedd éjjeli események percről percre. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 19. www.fn.hu/cikk/00140000/143836/kedd_ejjeli_esemenyek_percrol.php.
- ³³ Egyre durvább rendőri túlkapásokat emlegetnek. In *origo.hu*. 2006. 10. 13. <http://origo.hu/itthon/2006101328rendor.html>.

- ³⁴ Neues Konvergenzprogramm will ungarisches Haushaltsdefizit 2009 korrigieren.
- ³⁵ Az eredményekkel kapcsolatban lásd az Országos Választási Bizottság honlapját: www.valasztas.hu.
- ³⁶ Gyurcsány bocsánatot kért és bizalmat kapott. In *Népszabadság online*. 2006. 10. 6. <http://nol.hu/cikk/419957/>.
- ³⁷ Lendvai: nyújtsa be a Fidesz. In *hvg.hu*. 2006. 10. 2. <http://hvg.hu/itthon/20061002lendvaireaga.aspx>.
- ³⁸ Kis Jánost idézve: „Ami elkerülhetetlen”. In *Magyar Hírlap online*. 2006. 10. 1. www.magyar-hirlap.hu/Archivum_cikk.php?cikk=108356&archiv=1&next=0.
- ³⁹ Lásd még Lengyel László: Keserű Bal-Magyarország. In *Népszabadság online*, 2006.10.20.; <http://nol.hu/cikk/421495/>. – Tölgyessy Péter: Folytatódik a tánc. In *Népszabadság online*, 2006. 10. 14. www.nol.hu/cikk/420786/.
- ⁴⁰ A FIDESZ és a tüntetők viszonyára vonatkozóan lásd az alábbi beszámolókat: A Gyurcsány beszéd után napról napra. In *FigyeloNet*. 2006. 9. 21. www.fn.hu/cikk/00140000/143984/gyurcsany_beszed_utan_naprol.php.
- ⁴¹ Fidesz-ultimátum az MSZP-nek. In *FigyeloNet*. 2006. 10. 2. www.fn.hu/cikk/00140000/144991/fidesz_ultimatum_mszp_nek.php.
- ⁴² A Charta szövege: www.Fidesz.hu/index.php?CikkID=65147.
- ⁴³ Így Orbán volt tanácsadója, Debreczeni József; vö. Debreczeni: Robbantás.
- ⁴⁴ Csizmadia: Ungarn sucht den Superstar. 82.
- ⁴⁵ A FIDESZ színe a narancs. A tüntetők azonban a fogalom által legitimációra törekszenek, azáltal, hogy egyenlőségjelet tesznek a magyarországi helyzet és a 2004. decemberi ukrajnai helyzet közé. Érvelésük szerint Magyarország valós költségvetési helyzetének elhallgatása ugyanaz, mint a Kucma-rezsim választási csalása.
- ⁴⁶ Orbán Viktor a *Der Standard* osztrák napilapnak adott interjújában: Gyurcsány ist eine Persona non grata. In *Der Standard*. 2006. 10. 21. <http://derstandard.at/?url=/?id=2631894>.
- ⁴⁷ Szabados Krisztián: Merre tovább, Orbán Viktor? In *Népszabadság online*, 2006. 10. 7. www.nol.hu/cikk/419988/ – Szabados nem ad tájékoztatást a konkrét reformtervekről.
- ⁴⁸ A Fidesz antiparlamentarista stratégiájával kapcsolatban lásd: Csizmadia: Ungarn sucht den Superstar. 82–83. – A mostani események fényében aktualitást nyernek azok a mondatok, melyekkel OrbánViktor 2002. májusában egy nagygyűlésen a polgári körök alapítására hívott fel: „Valóban még sohasem voltunk ilyen sokan, és még sohasem voltunk ilyen erősek! Meglehet, pártjaink és képviselőink az országgyűlésben ellenzékben vannak, de mi, akik itt vagyunk a téren, nem leszünk és nem is lehetünk ellenzékben, mert a haza nem lehet ellenzékben. Legfeljebb egy kormány kerülhet ellenzékbe saját népéhez képest. [...] Hozzának létre polgári köröket! [...] Együttlétre, összefogásra, készenlétre van szükség! Az erőnk, amely a sokaságban van, akkor valódi erő, ha képesek vagyunk magunkat megszervezni! Tudnunk kell egymásról, hogy ha a sorsunk úgy hozza, hogy mozdulnunk kell, akkor egyszerre mozdulhassunk.” Idézet: Debreczeni: Robbantás.
- ⁴⁹ A név szójáték: A „Jobbik” jelentése magyarul mind a „jó” fokozása, mind „jobb”.
- ⁵⁰ Lásd Droste: Ungarische Sprachstörungen.
- ⁵¹ Liskó Ilona: Sértettek és vesztesek. In *Népszabadság online*. 2006. 10. 19. <http://nol.hu/cikk/431333/>.
- ⁵² Uo.

- ⁵³ Uo. – A magyar kormányok 1989. óta folytatott kisebbségi politikájával kapcsolatban lásd Bárdi Nándor: *Tény és való*. Pozsony, 2004. 31–146.
- ⁵⁴ Lásd pl. a tüntetők honlapján megjelent kijelentéseket. Homepage; www.kossuthter.com.
- ⁵⁵ Lásd a *Népszabadság online* beszámolóját, 2006. 10. 21. www.nol.hu.
- ⁵⁶ Lásd pl. a *Fundamentum* magyar emberi-jogi folyóirat cikkeit, 2003/1 és 2003/2.
- ⁵⁷ Csizmadia Ervin megjegyzése a vitával kapcsolatban: Szembenezés a múlttal. In *Fundamentum*. 2003/1. 39. Eredetiben kiemelve.
- ⁵⁸ Gerő András történész megjegyzése a vitával kapcsolatban: Szembenezés a múlttal. In *Fundamentum*, 2003/1. 53. – A rendszerváltás folyamataival kapcsolatban lásd Romsics Ignác: *Volt egyszer egy Rendszerváltás*. Budapest, 2003.
- ⁵⁹ Peter Niedermüller: Zeit, Geschichte, Vergangenheit. Zur kulturellen Logik des Nationalismus im Postsozialismus. In *Historische Anthropologie*. 1997/2. 248–249.
- ⁶⁰ A témával kapcsolatban lásd Kovács Éva, Gerhard Seewann: Der Kampf um das Gedächtnis. In Monika Flacke (szerk.): *Mythen der Nationen. 1945 – Arena der Erinnerungen*, 2. kötet, 817–845. – Kovács Éva: Das uns alle verzehrende historische Fieber’ in Ungarn. In *Südosteuropa*. 2002/7-9. 388–411. – Bak János: Die Mediävisierung der Politik im Ungarn des 19. und 20. Jahrhunderts. In Petra Bock und Edgar Wolfrum (szerk.): *Umkämpfte Vergangenheit. Geschichtsbilder, Erinnerung und Vergangenheitspolitik im internationalen Vergleich*. Göttingen, 1999, 103–113.
- ⁶¹ Az ún. „trianoni traumával”, vagy „trianonszindrómával” kapcsolatban lásd Ablonczy Balázs: Trianon-Legendák. In Romsics Ignác (szerk.): *Mitoszok, legendák, tévhitiek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, 2002. 132–161. – Romsics Ignác: Nemzeti traumánk: Trianon. In uő.: *Helyünk és sorsunk a Duna-Medencében*. Budapest, 1996. 327–344. – Kende Péter: A magyar nemzettudat megzavarodása (Trianon, Trianon ...). In Kende Péter: *Az én magyarországom*. Budapest, 1997. 13–26.
- ⁶² A trianoni-békeszerződéssel kapcsolatban alapvetően lásd Romsics Ignác: *Der Friedensvertrag von Trianon*. Herne, 2005. – Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Budapest, 2003.
- ⁶³ Kathrin Sitzler: Ungarn: Im Spannungsfeld von Demokratie und Geschichte. In Margareta Mommsen (szerk.): *Nationalismen in Osteuropa. Gefährliche Wege in die Demokratie*. München, 1992. 106.
- ⁶⁴ Szabó Ildikó: Die nationale Thematik im Selbstverständnis der Parteien in Ungarn nach 1989. In Holger Fischer und Paul Gradwohl (szerk.): *Ungarn: Politik und Geschichtswissenschaft* [kiadás alatt].
- ⁶⁵ Kis János: Kisebbségi kérdés az új világrendben. In *Beszélő*. 2002/4. 42.
- ⁶⁶ Ehhez Holger Fischer: Das ungarisch-deutsche Verhältnis in der Zwischenkriegszeit: Freiraum – Partnerschaft – Abhängigkeit? In Roland Schönfeld (szerk.): *Germany and Southeastern Europe. Aspects of Relation in the Twentieth Century*. München, 1997. 59–70. – Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két világháború között. In Romsics, *Mitoszok, legendák, tévhitiek*. 162–205.
- ⁶⁷ A kedvezménytörvénnyel kapcsolatban Andreas Schmidt-Schweizer: Ungarische Minderheiten, ungarisches Statusgesetz: Brücke oder neues Konfliktpotential? In Renée Christine Fürst (szerk.): *Minderheiten: Brücke oder Konfliktpotential im östlichen Europa*. München, 2002. 25–34. – Katrin Voigt: *Der Schutz nationaler ungarischer Minderheiten durch ihren Ursprungsstaat aufgrund des ungarischen Statusgesetzes und dessen Vereinbarkeit mit dem Völkerrecht*. Frankfurt am

Main t. k. 2005. – Ezen túlmenően alapvető a kedvezménytörvénnyel kapcsolatos vita szempontjából: Bárdi, *Tény és való*. 147–208. – A kettős állampolgársággal kapcsolatos általános és a szavazással kapcsolatos konkrét vitával kapcsolatban lásd a Magyar Tudományos Akadémia online dokumentációját; www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu/.

- ⁶⁸ Ezzel kapcsolatban lásd Ablonczy Balázs történész interjút: Trianonról másképp. In *talaljuk-ki.hu*, 2006. 10. 6. <http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/792/1/36/>.
- ⁶⁹ A forradalom rövid áttekintését kínálja Thomas von Ahn, Holger Fischer: *Die ungarische Revolution 1956*. Erfurt 2006.
- ⁷⁰ 1956 problematikájával kapcsolatban Kende Péter: Lehet-e 1956-ból nemzeti hagyomány? In Kende, *Az én magyarországom*. 124–132. – Machos Csilla: Wem gehört 1956? Die Auseinandersetzung der Parteien im postsozialistischen Ungarn um Erbe und Erben der Revolution. In Bock, Wolfrum, *Umkämpfte Vergangenheit*. 114–142. – Heino Nyssönen: *The Presence in the Past in Politics. „1956” after 1956 in Hungary*. Jyväskylä 1999.
- ⁷¹ Ehhez lásd Kende Péter: Lehet-e 1956-ból nemzeti hagyomány? In Kende: *Az én magyarországom*. 129–130.
- ⁷² Ezzel összefüggésben utalni kell arra, hogy az etnocentrikus kérdések – mint pl. a trianoni határok revíziója – az 1956-os forradalom egyetlen időpillanatában sem játszottak meghatározó szerepet. A „trianoni-traumát” ezért a magyar jobboldal nem instrumentalizálja közvetlenül 1956-tal összefüggésben.